

Väitöskirjatyöskentely tohtorikoulutuksen muuttuvassa toimintaympäristössä

1. Johdanto

Väitöskirjatyöskentelyn toimintaympäristössä on tapahtumassa muutoksia, jotka koskevat erityisesti käynnissä olevaa tohtorikoulu-uudistusta. Tähän liittyvät sekä jatkotutkintovaatimusten uudistaminen, jonkinlaisen seurannan ja valvonnan lisääminen että tohtorin tutkinnon suoritusajan eli niin sanotun läpivirtausajan tehostaminen. Muutosten johtavana tavoitteena on väitöskirjaan kuluvan ajan lyhentäminen neljään vuoteen tutkimuksen sisällöllisestä laadusta tinkimättä.

Muutokset heijastuvat väitöskirjatyöskentelyn arkeen ja siihen, miten tutkijan tulisi tehtävänsä luonne tänään ymmärtää. Muutoksiin on sekä tiedepoliittinen että yksittäisen tutkijan näkökulma, joista tässä – väitöskirjatutkijan puheenvuorossa – keskityn jälkimmäiseen. Pidän silmällä Helsingin yliopistossa parhaillaan käynnissä olevia muutoksia.

2. Vaatimus väitöskirjan kirjoittamisesta neljän vuoden tavoiteajassa

Tavoiteajan toteutumiseen liittyy useita laskentateknisiä kysymyksiä kuten se, mistä ajankohdasta suoritus aika ylipäänsä alkaa juosta: tutkinnonsuoritusaikeuden saamisesta vai mahdollisesti vuosia myöhemmin alkavasta päätoimisesta työskentelystä. Näitä en käsittele tässä. Kaiketi perusajatuksena on, että päätoimista työtä edellytettäisiin neljän vuoden verran, vaikka työskentely koostuisi yhteenlasketuista pätkistä. Viisi vuotta laskettaisiin vielä pyörityssäntöjen takia normin mukaiseksi suoritukseksi.

* *Martti Häkkänen*, OTM, KTM, tohtorikoulutettava, Helsingin yliopisto.

Kirjoitus perustuu kommenttipuheenvuoroon professori Heikki Halilan oikeustieteellisen väitöskirjan tilaa ennen ja nyt käsitelleeseen alustukseen Suomalaisen Tiedeakatemia oikeustieteen jaoston 26.5.2015 järjestämässä Oikeustutkimus 2015 -seminaarissa.

Yleisessä keskustelussa on suhtauduttu epäilevästi tavoitteeseen väitellä tohtoriksi neljässä vuodessa perustutkintopohjalta laadusta tinkimättä. Tilastojen valossa oikeustieteellisen väitöskirjan valmistaminen neljässä vuodessa onkin poikkeuksellista. Kuluvaan vuonna 2015 Helsingin yliopiston oikeustieteellisessä tiedekunnassa tehdyn selvityksen mukaan vain alle puolet (43.5 %) viime vuosina väitelleistä oikeustieteen tohtoreista on suoriutunut urakasta neljässä tai enintään viidessä vuodessa.¹

Väitöskirjatutkijan näkökulmasta neljän vuoden tavoiteaika, kuten ylipäänsä keskustelu niin sanotun läpivirtausajan tehostamisesta, herättää niin ollen aiheestakin ajatuksia.

Kuluvaan keväänä Helsingin yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan jatko-opiskelijoille tehdyn kyselyn mukaan suurin osa jatko-opiskelijoista pitää neljän vuoden tavoitetta hyvänä. Samalla hiukan yli puolet vastaajista piti tavoitetta enemmän epärealistisena kuin realistisena. Tavoite on siis kärjistäen ja hieman arvoituksellisesti ilmaistuna ”hyvä, mutta ei realistinen”. Mielestäni tämä heijastelee tutkijoiden tuntoja.

Kuten jatko-opiskelijoille tehdystä kyselystä ilmenee, tutkijan näkökulmasta tavoite antaa ajalliset puitteet väitöskirjalle. Se kannustaa ja pakottaa tehokkaaseen työskentelyyn, fokusoi sekä pakottaa rajamaan tutkimusta ja rytmittää työskentelyä. Nämä voidaan ymmärtää tavoitteen hyväksi puoliksi. Toisaalta tavoitteen ajateltiin johtavan laadun heikkenemiseen, pinnallisuuteen, riskittömiin aihevalintoihin sekä luovuuden ja innovaation karsimiseen. Osa katsoi, että akateemisen vapauden nimissä määräaikoja ei pitäisi edes asettaa. Eihän kirjan valmistuminen tavoiteajassa takaa laatua, vaikka ei toisaalta ole laadun estekään.

Tulokset eivät ehkä ole yllättäviä. Väitöskirjatutkijan näkökulmasta olennaista keskustelussa on se, että vaikka neljän vuoden tavoiteaika on sinänsä ollut olemassa jo pidemmän aikaa, nyt se toden teolla näyttäisi konkretisoituvan. Väitöskirjan rahoitus aiotaan nimittäin käynnissä olevien muutosten seurauksena kytkeä jatkossa neljän vuoden tavoitteeseen periaatteella ”tulos tai ulos”. Neljän vuoden tavoiteaika tulee siis ihanteen lisäksi muodostamaan tosiasiallisen rahoituskaton. Näin ainakin suunnitellaan. Nyt käynnissä olevan siirtymävaiheen aikana vallinneet vielä vaihtelevia käytänteitä. Mutta tänään aloittavan väitöskirjatutkijan on siis todella otettava neljän vuoden tavoiteaika vakavasti. Alkuvaiheen hapuilulle ei näyttäisi olevan sijaa, ja tutkimusta on ryhdyttävä kirjoittamaan lähes välittömästi.

Rahoituksen rajallisuudella sanktioitu neljän vuoden tavoiteaikavaatimus varmasti puristaa motivoituneista tutkijoista lisää tehoa, mutta epäilemättä tu-

1. Ari Hirvonen: Oikeustieteen tohtorikoulutus, valmistumisaika ja keinot läpivirtauksen tehostamiseksi. Helsingin yliopiston oikeustieteellisessä tiedekunnassa 30.4.2015 laadittu selvitys.

lee heijastumaan työskentelytapoihin ja tutkimuksen sisällöllisiin ratkaisuihin. Aika näyttää, miten.

Näissä kiristyvässä olosuhteissa vastuu tutkimusprojektin onnistumisesta on mielestäni jaettava jollakin tavalla sekä tutkijan, yliopiston, työnohjauksen että tutkijakoulun kesken. Tutkimuksen ohjaaminen oikeille raiteille jo tutkimussuunnitelmavaiheessa korostuu. Johdonmukaisuuden nimissä näyttäisi oikeastaan siltä, että tutkinnonsuoritusoikeutta ei jatkossa ilman erityisiä syitä tulisi edes myöntää hankkeille, joita ei ole realistista toteuttaa neljän vuoden tavoiteajassa.

Ei ole tieteen eikä yksittäisen tutkijan etu, että neljän vuoden määräajasta lipsutaan molemmille kohtalokkaalla tavalla. Tieteeltä voi jäädä tutkimus saamatta, ja tutkija kokea uransa ennenaikaisen katkeamisen, vaikka jo pitkälle edennyt tutkimus saattaisi edellyttää enää vuoden tai kahden jatkorahoitusta valmistuakseen.

Kaiken kaikkiaan näyttää siltä, että väitöskirjan neljän vuoden standardi ja siihen jatkossa mahdollisesti kytkeytyvä rahoituskatto olennaisella tavalla muuttavat väitöskirjatyöskentelyn ympäristöä. Enää ei ole syytä kehottaa viettämään ensimmäistä neljää vuotta filosofiaa opiskellen, ja vasta sitten ryhtyä pohdiskelemaan kirjan mahdollista aihepiiriä.

3. Mikä on syynä siihen, että väitöskirjaa ei laadita neljän vuoden tavoiteajassa?

Työskentelyä nopeuttavat tai hidastavat tekijät ovat mitä moninaisimpia. Tämä käy hyvin esille edellä viitatussa jatko-opiskelijoille tehdystä kyselystä. Teemoina tulivat esille rahoitus, työnohjaus, jatko-opintojen laajuus, palautteen puute, hallinto- ja opetustyöt, vertaistuen puute ja niin edelleen. Väitöskirjatutkijan näkökulmasta selitykset eivät ole kovin yllättäviä. Varmasti myös yksityiselämään ja motivaatioon liittyvillä kysymyksillä on roolinsa, samoin tutkijaksi kypsyminen edellyttämällä ajalla.

Väitöskirjatyötä edistävästä ja hidastavista tekijöistä erityisen muutoksen alla ovat nyt Helsingin yliopiston tohtorin tutkinnon ”tutkintovaatimukset” sekä toisaalta tiedekunnan jatko-opiskelijoiden siirtäminen humanistis-yhteiskuntatieteellisen tutkijakoulun tohtoriohjelman jäseniksi. Muutokset tulevat todennäköisesti vaikuttamaan jatkossa väitöskirjatyöskentelyn toimintaympäristöön, ehkä olennaisestikin. Tässäkin aika näyttää, millä tavalla.

Tohtorikoulu-uudistukseen liittyy Helsingin yliopistossa oikeustieteen tohtoriohjelman jatkotutkintovaatimusten muuttaminen, eli niiden opinto- ja muiden suoritusten, jotka tulee tehdä väitöskirjan lisäksi tai ohella tohtorin tutkin-

non saavuttamiseksi.² Jatko-opinnot muuttuvat ensi syksystä lukien seminaari- ja esseepainotteiseksi, ja mukaan tulee aivan uuden tyyppisinä opintoina *taito-opinnot*. Perinteiset laudatur- ja cum laude -tentit samoin kuin muutkin tenttimahdollisuudet näyttäisivät poistuvan täysin. Edelleen jatko-opintojen osuus nelivuotisesta tohtorintutkinnosta olisi laskennallisesti yhden lukuvuoden verran.

Samalla luodaan tarkahko nelivuotinen malliohjelma siitä, missä aikataulussa väitöskirjan eri vaiheet limittyvät ja lomittuvat ja milloin väittelyn pitäisi tapahtua. Vuosikohtaisten osaamistavoitteiden lista on pitkä, ja se sisältää – ainakin paperilla tarkasteltuna – paljon vaatimuksia. Ensimmäisen vuoden orientaation ja neljännen vuoden lopulla tapahtuvan väittelyn välillä pitäisi tavoittaa laskujeni mukaan noin nelisenkymmentä erilaista osaamistavoitetta. Väitöskirjatyön ohessa tulisi muun muassa ottaa haltuun aate- ja käsitehistoria, tuottaa kymmeniä sivuja väitöskirjatasoista tekstiä oikeusteoriasta, oppia organisoimaan ja johtamaan tutkimushankkeita, opiskella yliopistopedagogiikkaa, hankkia johtamistaitoja, julkaista artikkeleita sekä hallita kansainvälinen konferenssikäytäntö.

Lista on kunnianhimoinen, mutta tutkijan näkökulmasta – suoraan sanottuna – läikädyttävän laaja. Kaikkiaan näyttää siltä, että itsenäisen työskentelyn sijaan tulevat osin koulumaiset opiskelumuodot ja tarkka struktuuri. Tässä tulisi pitää mielessä se, ettei tutkijaa väsytetä muutoinkin jo tiukassa neljän vuoden tahdissa ainakaan sellaisella oheistyöllä, joka ei suoranaisesti palvele väitöskirjatyön valmistumista. Samoin olisi tarkoin pidettävä mielessä kysymys siitä, missä määrin tohtoriksi ylipäänsä voidaan opiskella ja kouluttaa maisterin ta- paan.

Väitöskirjatutkijan kannalta mielenkiintoinen muutos liittyy kaikkien väitöskirjatutkijoiden organisoimiseen yliopistotasoiseen tutkijakouluun sekä ajatukseen, jonka mukaan tutkijakoulun hyvät käytänteet selittävät sitä, miksi tutkijakoululaiset joidenkin selvitysten mukaan väittelevät hieman nopeammin kuin muut. Tutkijakoulun vaikutusta valmistumisnopeuteen tulisi analysoida hyvien käytänteiden ohella myös tutkijakoulun inputin ja outputin erotuksen kannalta. Onhan mahdollista, että tutkijakouluun hyväksyminen toimii esikarsintana ja tutkijakouluun tulee rekrytoituksi lähtökohdiltaan jo alun perin kirjan hieman todennäköisemmin tavoiteajassa kirjoittavia.

Tutkijakoulu tuottaa parhaimmillaan yhteisöllisyyttä, vertaistukea ja kollegiaalisuutta. Huonoimmillaan kyse on hallinnollisesta näennäisryhmästä. Näkemykseni on, että varsinaisen tutkijakoulun ohella, tai oikeastaan sen sijaan, väitöskirjatyöskentelyn keskeinen tuki tuntuisi käytännössä tulevan lähinnä

2 Ks. Helsingin yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan tiedekuntaneuvoston 27.1.2015 vahvistamat tohtorin tutkinnon osaamis- ja etenemistavoitteet sekä koulutusohjelma.

muilla perusteilla muodostuneista tutkijaryhmistä, epävirallisista keskusteluista ja oman tutkimusalan seminaareista.

4. Yhteenveto

Yhteenvetona todettakoon, että käynnissä olevat muutokset läpivirtausajan tehostamisineen ja tohtorikoulu-uudistuksineen tullevat jatkossa heijastumaan merkittävällä tavalla väitöskirjatyöskentelyn toimintaympäristöön. Väitöskirjatutkijaan kohdistuvat vaatimukset näyttäisivät jossain määrin lisääntyvän ja kirstyvän. Toisaalta muuttuvasta toimintaympäristöstä ei vielä sellaisenaan voida päätellä, muuttuuko väitöskirjatyöskentely tutkijan näkökulmasta jotenkin helpommaksi tai vaikeammaksi.

Pikemminkin näyttää siltä, että tutkijan henkilöön, motivaatioon, inhimillisiin tekijöihin sekä konkreettiseen tutkijayhteisöön liittyvät tekijät säilyvät edelleen keskeisinä tiettyjen tutkimustyön materiaalien vähimmäisvaatimusten täytyessä. Näiden merkitystä tutkijan arjessa ja väitöskirjatyön etenemisessä ei tulisi unohtaa tai aliarvioida tohtorikoulutusta suunniteltaessa.